

Γεωγραφίες

Αρ. 34 (2019)

Γεωγραφίες, Τεύχος 34, 2019

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟ ΕΙΔΙΚΟ ΤΕΥΧΟΣ

Άρης Καλαντίδης

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟ ΕΙΔΙΚΟ ΤΕΥΧΟΣ «ΕΥΡΩΠΗ 30 ΧΡΟΝΙΑ ΜΕΤΑ»

Αρης Καλαντίδης¹

Στις 9 Νοεμβρίου του 1989 στη διάρκεια μιας κοινής συνέντευξης Τύπου ο Günter Schabowski, φερέφωνο της κυβέρνησης της Λαϊκής Δημοκρατίας της Γερμανίας (ΛΔΓ), ανακοίνωσε πως απλοποιούνται οι διαδικασίες για εκχώρηση βίζας εξόδου από τη χώρα. Είχαν προηγηθεί μήνες έντασης και αναταραχών στην Ανατολική Γερμανία, κυρίως στο Βερολίνο και τη Λειψία, με αιτήματα για βαθιές μεταρρυθμίσεις του πολιτικού συστήματος. Μέσα σε λίγες ώρες από την ανακοίνωση χιλιάδες άνθρωποι βγήκαν στους δρόμους του Βερολίνου και με στόχο το Τείχος απαίτησαν από τους φύλακες να τους δοθεί άμεσα το δικαίωμα εξόδου. Αυτό που ακολούθησε ήταν η σταδιακή αποδόμηση όχι μόνον της ΛΔΓ, αλλά και ενός ολόκληρου πολιτικού συστήματος στην Ανατολική Ευρώπη. Αυτά, τουλάχιστον, λέει ο μύθος. Στην πραγματικότητα έχουμε να κάνουμε με ένα, κυρίως, συμβολικό, αλλά και πραγματικά καταλυτικό γεγονός που σημαδεύει το τέλος μιας μακροχρόνιας φθοράς του πολιτικού συστήματος που ονομάστηκε «υπαρκτός σοσιαλισμός». Έχουν ήδη προηγηθεί άλλες αλλαγές, όπως η μετατροπή της Πολωνίας σε ένα ιδιαίτερα αυταρχικό στρατοκρατούμενο σύστημα, ενώ η Σοβιετική Ένωση διανύει την περίοδο Γκορμπατσώφ. Στον δυτικό κόσμο ο Μπους ο πρεσβύτερος μόλις έχει αναλάβει πρόεδρος από τον προκάτοχό του, Ρόναλντ Ρήγκαν, και στη Βρετανία μεσουρανεί η Μάρκαρετ Θάτσερ.

Τριάντα χρόνια αργότερα η Ευρώπη είναι μια άλλη ήπειρος. Η πτώση του ανατολικού μπλοκ οδήγησε στη γέννηση νέων κρατών όχι μόνον από τον διαμελισμό της Σοβιετικής Ένωσης, αλλά και από το –συχνά βίαιο– σπάσιμο κρατών όπως η Τσεχοσλοβακία ή η Γιουγκοσλαβία. Ο νεοφιλελευθερισμός με περισσότερα ή λιγότερα εμπόδια έγινε το κυρίαρχο οικονομικό δόγμα σε όλη την Ευρώπη, οδηγώντας σε νέες ανισότητες ανάμεσα σε κράτη και περιφέρειες (Harvey 2007), ενώ η Ευρωπαϊκή Ένωση εγκατέλειψε ή τουλάχιστον συρρίκνωσε σταδιακά τις κεϋνσιανικής έμπνευσης πολιτικές αναδιανομής (Χατζημιχαλīs 2018). Το ευρώ εισήχθη ως κοινό νόμισμα από το 1999 μέχρι το 2002, δημιουργώντας μια νέα οικονομική ζώνη και θεμελιώνοντας την οικονομική ηγεμονία της Γερμανίας (Stiglitz 2016). Η παγκόσμια κρίση του καπιταλισμού το 2007–2008 κατάπιε στη δίνη της και την Ευρώπη, παρασύροντας τις χώρες του νότου σε μια πρωτοφανή ύφεση την οποία επιδείνωσαν οι πολιτικές λιτότητας που τους επέβαλε η Τρόικα (Βαρουφάκης 2016). Αν και η Ευρώπη υπήρξε από χρόνια υποδοχέας προσφυγικών ροών (για παράδειγμα, στον πόλεμο της Γιουγκοσλαβίας και εσωτερικών) μετά το 2015 με τον πόλεμο στη Συρία αυτές οι ροές εντάθηκαν με χώρες εισόδου, κυρίως, τις ίδιες χώρες του ευρωπαϊκού νότου που είχε ήδη χτυπήσει η κρίση (Dalakoglou 2016).

Όμως και το παγκόσμιο τοπίο μέσα στο οποίο είναι ενταγμένη η Ευρώπη έχει αλλάξει σημαντικά μέσα στην τελευταία τριακονταετία με σημαντικότερο γεγονός ίσως την άνοδο της Κίνας ως νέας γεωπολιτικής δύναμης (Dunford και Yeung 2011). Τέλος, η κλιματική αλλαγή κινδυνεύει όχι μόνον να σαρώσει τον παγκόσμιο καπιταλισμό, αλλά και να γεννήσει νέες πολιτικές συγκρούσεις και προσφυγικά κύματα (Swyngedouw 2011).

Στο ειδικό τεύχος του περιοδικού *Γεωγραφίες* «Ευρώπη 30 χρόνια μετά» αναφερόμαστε, προφανώς, στα τριάντα χρόνια από την πτώση του Τείχους του Βερολίνου. Έχουμε συγκεντρώσει μια σειρά από άρθρα που αναφέρονται σε κάποιες από τις παραπάνω πτυχές που χαρακτηρίζουν την ευρωπαϊκή ήπειρο τις τελευταίες δεκαετίες.

Το τεύχος ανοίγει με άρθρο του **Λουκά Τριάντη** που μελετά αυτό που ο συγγραφέας ονομάζει το «*νεοφιλελεύθερο παράδειγμα χωρικής ανάπτυξης*» σε χώρες του πρώην υπαρκτού σοσιαλισμού. Επικεντρώνεται στις θεσμικές μεταρρυθμίσεις για τη γη και την ιδιοκτησία και αναδεικνύει τη σημασία που έχουν αποκτήσει αυτές για την παγκόσμια οικονομία ανάμεσα στα άλλα και ως κυρίαρχο αφήγημα για την ανάπτυξη. Το άρθρο εστιάζεται στη σημασία των θεσμών στα παγκόσμια δίκτυα διακυβέρνησης για την ιδιοκτησία και την κατοχύρωση ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων. Ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι η «μετασοσιαλιστική μετάβαση» συνέβαλε καθοριστικά τόσο στην έμφαση που αποδίδει το νεοφιλελεύθερο παράδειγμα χωρικής ανάπτυξης σε ζητήματα ιδιοκτησίας όσο και στην εδραίωση του παραδείγματος αυτού σε παγκόσμια κλίμακα.

Το άρθρο του **Κωστή Πλεύρη** για την άνιση ανάπτυξη των Βαλκανίων μετά το 1989 επικεντρώνεται σε ζητήματα διαρροών αξίας και αστικοποίησης. Μελετά τον ρόλο του διεθνούς εμπορίου, της μετανάστευσης, των ξένων άμεσων επενδύσεων, των παγκόσμιων μεταφορών, των χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών και του εθνικού δανεισμού σε αυτή τη διαδικασία. Υποστηρίζει πως οι τόποι της σύγχρονης αστικοποίησης στα Βαλκάνια οι οποίοι συνδιαμορφώθηκαν από τις παγκόσμιες κεφαλαιακές ροές είναι αυτοί που μπόρεσαν να εξυπηρετήσουν αυτές τις διαρροές, φιλοξενώντας ξένες κερδοφόρες επενδύσεις. Χρησιμοποιώντας την άνιση ανάπτυξη ως θεωρητικό εργαλείο, το άρθρο προτείνει μια ερμηνεία για τη μορφή που παίρνουν οι πόλεις.

Το άρθρο της **Σοφίας Τσάδαρη** μας πηγαίνει στην καρδιά του ευρωπαϊκού νεοφιλελευθερισμού, στο Ηνωμένο Βασίλειο, και μελετά τις εκεί πολιτικές αστικής αναγέννησης των τελευταίων τριάντα χρόνων. Επικεντρώνεται στους τρόπους που αυτές υλοποιήθηκαν και χρηματοδοτήθηκαν, καθώς και σε ζητήματα αστικής διακυβέρνησης. Αναφέρεται στον τρόπο που σχεδιάστηκαν και υιοθετήθηκαν μέσα από το νεοφιλελεύθερο αφήγημα οι στρατηγικές για τις πόλεις, πώς εισήχθησαν πολιτικές με βάση τη «βιωσιμότητα» και την «κοινωνική συνοχή» και πώς οι μορφές διακυβέρνησης προσαρμόστηκαν σε τακτά διαστήματα και να υπηρετήσουν αυτούς τους στόχους. Επικεντρώνεται, τέλος, στη σημασία των πολιτικών σύμπραξης δημοσίου και ιδιωτικού τομέα στην χωρική ανάπτυξη, αναδεικνύοντας τους τρόπους με τους οποίους η Βρετανία

αποτέλεσε ένα από τα πρώτα εργαστήρια εφαρμογής νεοφιλελεύθερων πολιτικών για τα ζητήματα του χώρου.

Η **Ελίνα Δρακάκη** μελετά την περίπτωση της Ελλάδας ως αποδέκτη των διαρθρωτικών ταμείων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και επιχειρεί μια ερμηνεία και αποτίμηση των επιπτώσεων αυτών των πολιτικών. Το άρθρο διερευνά την ελληνική εμπειρία μέσα από την ιστορική εξέλιξη, καθώς και τις συμπεριφορές και τους περιορισμούς πολιτικών και θεσμικών παραγόντων. Η ανάλυση αναδεικνύει τις διαφορετικές διαστάσεις των πολιτικών αυτών, άμεσες και έμμεσες επιδράσεις, ενέργειες και παρενέργειες. Υποστηρίζει πως κάθε αξιολόγηση (και) αυτής της πολιτικής θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη τις ιδιαίτερες συνθήκες του κάθε κράτους-μέλους μέσα από μια ιστορική-εξελικτική προσέγγιση.

Το άρθρο των **Γιώργου Κανδύλη** και **Πέννυς Κουτρολίκου** διερευνά τις μεταβολές των πολιτικών για τη μεταχείριση των μεταναστών, των προσφύγων και των αιτούντων άσυλο στην Ευρώπη την τελευταία τριακονταετία, καθώς και τις ρητορικές που τις ακολούθησαν. Αναδεικνύει τον ρόλο της γεωγραφίας σε αυτές τις πολιτικές, όπου ο τόπος προέλευσης, ο τόπος υποδοχής, ο τόπος μετάβασης και η διαδρομή μετακίνησης αποτελούν αποφασιστικούς παράγοντες και κριτήρια για την απόδοση ασύλου ή ακόμη για την πρόσβαση στο ίδιο το δικαίωμα αναζήτησης ασύλου. Τα ανθρώπινα δικαιώματα έχουν ουσιαστικές γεωγραφικές διαστάσεις: η πρόσβαση ή ο αποκλεισμός από κάποιο δικαίωμα συμβαίνουν πάντοτε σε συγκεκριμένους τόπους. Επιπλέον, η ρητορική περί ψευδών και καταχρηστικών αιτημάτων ασύλου που συνοδεύει αυτές τις πολιτικές έχει οδηγήσει σε μια σειρά από εργαλεία για τον περιορισμό των ατόμων που θεωρούνται δικαιούχοι ασύλου και ουσιαστικά στον περιορισμό της πρόσβασης στο δικαίωμα στο άσυλο.

Τέλος, το άρθρο του **Bernd Belina** που έχει μεταφραστεί από τα γερμανικά αλλά το οποίο ο συγγραφέας έγραψε για το ειδικό τεύχος, σκιαγραφεί τον πολιτικό χάρτη της Γερμανίας μετά τις τελευταίες ευρωεκλογές. Διερευνά την εξέλιξη του γερμανικού κομματικού συστήματος, τη συρρίκνωση των δύο μεγάλων παραδοσιακών κομμάτων και την άνοδο του ακροδεξιού κόμματος AfD («Εναλλακτική για τη Γερμανία»). Προτείνει κάποιες πιθανές ερμηνείες για την άνοδο της ακροδεξιάς, η οποία άνοδος συμπίπτει με την άφιξη

μεγάλου αριθμού προσφύγων στη χώρα και που συνοδεύεται από αύξηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας. Μας θυμίζει όμως πως στη Γερμανία ένα 20% του πληθυσμού έχει σταθερά εδώ και δεκαετίες «ανταρχικοδεξιές θέσεις» τις οποίες μπόρεσε να κινητοποιήσει το νέο κόμμα. Το άρθρο μιλά, τέλος, για την άνοδο του κόμματος των «Πράσινων» και τη δική του μεταμόρφωση σε αστικό κεντρώο κόμμα.

Αναφορές

Βαρουφάκης, Γ. (2016), *Η αρπαγή της Ευρώπης: Οι ρίζες της καταστροφικής διαχείρισης μιας αναπόφευκτης κρίσης*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

Χατζημιχάλης, Κ. (2018), *Τοπία της κρίσης στη Νότια Ευρώπη: Στα μονοπάτια της άνισης γεωγραφικής ανάπτυξης*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Dalakoglou, D. (2016), «Europe's last frontier: The spatialities of the refugee crisis», *City* 20(2): 180–185.

Dunford, M. και Yeung, G. (2011), «Towards global convergence: Emerging economies, the rise of China and western sunset?», *European Urban and Regional Studies* 18(1): 22–46.

Harvey, D. (2007), *A brief history of neoliberalism*. Οξφόρδη: Oxford University Press.

Stiglitz, J. E. (2016), *The euro: How a common currency threatens the future of Europe*. Νέα Υόρκη: WW Norton and Company.

Swyngedouw, E. (2011), «Depoliticized environments: The end of nature, climate change and the post-political condition», *Royal Institute of Philosophy Supplements* 69: 253–274.